

**ПРЕВОДАЧЕСКИТЕ РЕШЕНИЯ И СТРАТЕГИИ
В СИТУАЦИИТЕ НА МНОГОЗНАЧНОСТ, ИГРА НА ДУМИ
И КУЛТУРНИ ПРЕПРАТКИ**

Елизабет Кумчева
Пловдивски университет „Паусий Хилендарски“

**CHOICES AND STRATEGIES FOR TRANSLATION WHEN
MANAGING POLYSEMY, PUNS AND CULTURAL REFERENCES**

Elizabet Kumcheva
Paisii Hilendarski University of Plovdiv

The following article deals with translation issues and strategies regarding the translation or interpretation of character names (with various connotations), puns, and cultural references. We take into account various works of fiction and popular cinema, both directed at young adults and children. Jan Van Coillie and his Ten Strategies for Translation are taken into account, as well as the motivation of the translator, along with linguistic and extralinguistic factors, and the mentality and perspective of ever-shifting cultures and societies. The focus here is put on translation from English into Bulgarian, as English presents translators with a number of issues since English has a high number of polysemantic words, and some cultural references have become quite abundant in the past couple of decades.

Key words: translation issues, translation strategies, character names, puns, cultural references

В превода на многозначни думи и особено при игра на думи, културни препратки или имена на герои преводачът е изправен пред различни избори и решения. В допълнение – последвали преводи биха могли да „предложат различен прочит и могат да открият нови аспекти на една иначе добре позната творба¹“ (Лейти 2012: 162).

Стандартно имената на герои и други лични имена не подлежат на превод и остават неизменени в творби, предназначени за по-зряла

---

¹ Преводът на цитатите от английски е на автора на статията – Е.К.

аудитория, и особено в случаите, когато името не носи никакво специфично значение или конотация, което би могло да обогати текста. Различните видове игра на думи или остроумни забележки с комичен ефект, които се създават на базата на вторични или третични значения на думите, са предизвикателство за преводача при опита да се запази хумористичният ефект в една свършено друга култура.

Освен това индивидуалността на преводачите, произходът, тенденциите и начинът, по който те четат и тълкуват един език, което е последица от натрупването на тези фактори, също играят роля в относителността на тези критерии, защото „езикът е внедрен в една култура (...). Писателят е продукт на една определена епоха, определен контекст, така както и преводачът е продукт на друга епоха и друг контекст. Преводът засяга езика, но преводът също така засяга и културата“ (Баснет 2007: 51). Тъй като повече от една култура има отношение към превода, тогава ние наблюдаваме една межкултурна дейност и този аспект ни позволява „да разберем по-добре вътрешните процеси на един текстови пренос и какво се случва с даден текст, когато премине в нови контексти“ (Баснет 2007: 51), както и присъствието на преводача като част от контекста. Следователно различните преводачи са склонни да следват различни стратегии, които стратегии могат да имат предимства и недостатъци в различни аспекти.

I. Десетте стратегии за превод на Жан Ван Коалие

Жан ван Коалие (Ван Коалие 2014: 125 – 129) дискутира десет възможни стратегии, приложими при превода на имена, но същата класификация може да се приложи при превода или адаптацията на титли, културни елементи/препратки или комични ситуации, базирани на игра на думи.

1. Репродукция, или копиране, избягване на пряк превод

Категорията думи, които може би най-малко страдат от липсата на пряк превод, са личните имена, като изключваме тези имена на герои, които носят някаква конотация, особено в детската литература. Примери за това са героинята Малефисент (или Злодеида от едноименния игрален филм на Дисни) и приказката за Спящата красавица от Братя Грим. Името е непреведено в игралния филм от 2014 г., но бива преведено в анимационната версия на „Спящата красавица“ от 1959 г.

По сходен начин името на злодея в „101 далматинци“ от 1961 г. съществува в два варианта в българския език – Круела ДеВил или Злобара ДеМон. В по-съвременните романи, където името е станало

нарицателно и самият текст е ориентиран към по-възрастни читатели, името остава транскрибирано и без пряк превод.

Функционалната разлика е по-голяма, когато преводачът остави непреведени имена, които имат специфична конотация. Ако името е свързано с определена характерна черта или с професията на въпросния герой, образът, предизвикан в съзнанието на читателя, е различен и името няма същия емоционален ефект. Ако конотацията е поимплицитна, базирана на игра на думи например, ефектът се губи за читателя, който няма достатъчно познания върху езика източник. Играта на думи изцяло губи своята сила и ефект, както и интелектуалното удоволствие от разпознаването на комичната ситуация.

2. Репродукция, или копиране, но с допълнително пояснение

С цел да се унифицират различния тип „знания“ от страна на читателя в оригиналния текст и преводния текст, преводачът може да добавя пояснения и пояснителни бележки или под линия, или в самия текст. Например в превода на „Белият вожд“ от Майн Рид от 1973 година (издателство „Народна младеж“), преводачката Невяна Розева решава да използва бележки под линия. По този начин тя подсилва информативната функция² – читателят на превода научава нещо ново, докато читателят на оригиналния текст е оставен сам да търси информация. Ако пояснението звучи прекалено натрапчиво, тогава би било удачно да се добави по-сбита забележка в самия текст (Бийвър – Бобъра, както е дадено в превода на Стивън Кинг „Капан за сънища“).

Ако преводачът разяснява конотацията на лично име, читателят в езика приемник научава нещо ново, а именно чужда дума в друг език. Ако по сходен начин преводачът разясни игра на думи, дивертивната функция също се изменя – веднъж разяснена, една игра на думи вече не е остроумна.

3. Замяна на лично име с описателна фраза

---

² Коалие (Ван Коалие 2014: 124) отчита шест основни функции, свързани с авторския текст, превода и нуждите на читателя – **информативна функция**, която обогатява знанията на читателя чрез предоставянето на нова информация; **формативна функция**, която представя на читателя нови стандарти и ценности и/или осигурява морален компас; **емоционална функция**, която е насочена към емоционалните реакции на читателя; **дивертивна функция**, която е насочена към естествената нужда на съзнанието да отпочива периодично; **творческа функция**, която стимулира въображението; и **естетическата функция**, която осигурява естетическо удоволствие.

Преводачът може също да замени някое лично име с нарицателно име, което характеризира героя. Певецът Рох Воасин в холандския превод на „La Remplacante“ от Франк Андриан, се предава, като *хубав музикант*. В превода на „Наръчник за мъже“ (автор Стийв Сантагати) „Хоум Депо“ е описано с бележка под линия, като строителен хипермаркет, подобен на „Мосю Бриколаж“ в България, докато в превода на „Мъртви в Далас“ (автор Шарлийн Харис) за същата верига е избран описателен превод: *строителен хипермаркет*.

Тази стратегия често се възприема, когато преводачът трябва да обясни или разясни дадена културна препратка или контекст, но не може да намери име в езика приемник, което да предизвика същите или сходни асоциации.

4. Фонетична или морфологична адаптация спрямо езика приемник

Когато преводачът срещне съществуващи или сътворени от писателя имена, често в превода се прилага фонетично транскрибиране, например героинята Хариет от „Училището може да почака“ (*School Can Wait*) на Теса Дал се изписва с умлаут в холандския превод – *Harriët*. Българският език и кирилицата предполагат и графична адаптация при всеки англицизъм навлязъл в езика, например *промоутър*, *инфлуенсър*, *блогър* и други.

Когато едно наименование звучи прекалено екзотично или е трудно за произнасяне, е възможно да настъпят изменения в превода. При възможно неправилно тълкуване – например що се отнася до пола на героите – Фея Моргана (*Morgan le Fey*) съществува с добавена буква *a*, за да наподобява звученето на женските имена в българския език. Названията на исторически личности и известни лица често остават непроменени в преводните текстове.

5. Замяна с еквивалент от езика приемник (екзоним)

Някои популярни лични имена и имената на добре познати исторически личности имат своите еквиваленти в различни езици – те са известни с термина екзоними. В холандския език Карл Велики се превръща в *Karel de Grote*, в английски – *Charlemagne*, а Христофор Колумб – в *Christoffel Columbus* и *Christopher Columbus* съответно. Българският екзоним Китай идва от етническата група китан, окупирала Северен Китай по времето на Марко Поло, а английският екзоним *China*, идва от персийското название на страната – *Cin*³, или от

---

³ Обекти 2018.

известната династия Чин. Римляните наричат *Germania* парчето земя на изток от Рейн и на север от Дунав, заимствайки от галите името на племето германи. Германите не са го използвали за себе си. По същия начин стоят нещата и със славянската дума *немци*. Етимологията ѝ е свързана с прилагателното *ням*. Както е известно, за славяните съседните на тях племена били „неми“, защото не разбирали езика им. Замяната също интегрира имената в културата на езика приемник и им дава възможност да функционират по сходен начин.

6. Замяна с по-популярно име от изходната култура или международно познато име със същата или сходна функция

При тази стратегия преводачът решава да се насочи към по-познат обект, без да забравя чуждия контекст. Функцията на името остава сравнима само ако тези семантични елементи на името, релевантни за текста, останат същите. Тази стратегия е приложима най-вече към нарицателните имена – когато превеждаме, бихме могли с цел да избегнем пояснителната бележка под линия, да вмъкнем едно по-познато име. Когато заменим Лили Иванова със Селин Дион в превод от български на английски, очевидно определен брой семантични елементи се изменят, но общият смисъл остава предаден адекватно. Разбира се, трябва да вземем предвид какъв жанр текст превеждаме, а също и внимателно да преценим дали тази стратегия е адекватна в конкретния случай. Обикновено хумористичните текстове позволяват такова заменяне.

7. Замяна с друго име от езика източник (субституция)

Както се случва и с предишната стратегия, преводачът, който прилага тази стратегия към имена на известни личности в опит да намери функционален еквивалент, трябва да вземе предвид референтните семантични елементи и конотациите, съответстващи на контекста.

Един пример за случай, когато бихме могли да приемем замяната за адекватна и нужна, е с „Моана“ („Moana“) на Дисни от 2016 г., когато в Испания и повечето европейски държави, включително и в България, името Моана – ‘океан’ на езика на маорите и на хавайски – е регистрирана търговска марка и в преводния текст героинята е прекръстена на Ваяна⁴ (‘прясна вода’).

⁴ Моана 2016.

8. Калкиране на имена с определена конотация

Когато имената притежават специфична конотация, е честа практика да се потърси сходна конотация в преводния език, като например героят Петкан (Friday) от „Приключенията на Робинзон Крузо“ на Даниел Дефо, Пепеляшка (Cinderella), Снежанка (Snow White) на Братя Грим и много други, които по принцип запазват същата денотация и конотация, предизвикват един и същи образ и целят да предизвикат сходен хумористичен или емоционален ефект.

9. Замяна на едно име с друго, притежаващо допълнителна конотация

Рядък случай е имена със специфична конотация да се преведат буквално, понякога един буквален превод би довел до изменение на емоционалната функция. Хенс Хюберт Вийсендорп превежда небуквално името на героинята от „Матилда“ на Роалд Дал – мис Хъни (букв. *госпожица Мед*) на *Juffrouw Engel* (букв. *госпожица Ангел*). Тук преводачът успява да запази емоционалната конотация, като имаме предвид вродената доброта на героинята. Подобен пример е наименованието на братя Стабингтън от „Рапунцел и разбойникът“ на Дисни (2010), където английският глагол *stab* – ‘намушквам’, ‘наръгвам’ – стои неслучайно в основата на фамилията на двамата разбойници – един пример за замяна в българския превод е братя Главорезови. Макар и с типично българска наставка, този преводен вариант успява и да запази първоначалната конотация, и да замени трудно произносимото име.

Когато преводачът решава да добави конотация към едно име, което първоначално е било неутрално, тогава идентификацията на героя, дивертивната и емоционалната функция се изменят. Поради допълнителната конотация името извиква различен образ, често хумористично обогатен. Наименованието отразява странни черти на характера или представлява абсурдна комбинация от тях. Чрез алитернация преводачът често може да подсили тази функция.

10. Премахване

Последната стратегия при проблеми в процеса на превода е премахване на част от текста, най-вече когато има непреводима игра на думи, но тогава изчезва дивертивната функция, затова професионалните преводачи правят всичко възможно, за да избегнат такъв момент.

Пример за избягване именно на премахването на текст при игра на думи е епизод на тв сериала „Приатели“, където героинята казва *I'm over you* (букв. ‘над теб съм’, реално ‘превъзмогнах те’), а реплика-

та на втория герой – *You are over me? When were you under me?* (буквален превод – „Над мен си? А кога си била под мен?“), предизвиква една на пръв поглед „непреводима“ игра на думи. Преводът успява да запази хумористичния ефект заедно с дивертивната функция с „Аз те забравих!“/„Ти си ме забравила? А кога си ме помнила?“.

II. Мотивите на преводача

Същинският избор на преводача в дадена ситуация зависи от различни фактори, но Коалие отличава четири основни – естеството на името, текстовите фактори, референциалната рамка на преводача и други фактори (Ван Коалие 2014: 129 – 136).

Текстови фактори. Начинът, по който едно наименование се използва в текста, би определил стратегията на преводача. Исторически фигури, които са неизвестни в езика приемник, биха били замесени по-лесно или изцяло премахнати, ако са споменати не заради историята, а за да се илюстрира черта на герой. Преводачът не бива просто да премахне имена, съдържащи игра на думи, ако тази игра на думи играе някаква роля в текста. Имената в стихотворен текст биха могли да бъдат модифицирани заради рима и стъпка.

Референциалната рамка на преводача. Когато преводачите правят някакъв избор, те се водят от собствената си референциална рамка, тоест сбора на своите знания, опит, идеи, норми и ценности.

Основният елемент, който определя дали преводачът ще предаде име с конотация, е степента на познанията му и за двата езика, и на второ място – познанията му за чуждата култура, особено когато става въпрос за разпознаване на популярни/известни личности, локации и други.

На практика изборите на преводача могат да бъдат повлияни от идеи, отнасящи се до подходящи преводни стратегии, които произлизат от подготовката и начетеността му. Още фактори, които играят роля тук, са други преводни текстове, отзиви, предисловия на автори, издатели и т.н.

Най-общо казано, литературната среда може да има значение. В Нидерландия например известни детски писатели твърдят, че искат да пишат литература, без да имат предвид някаква възрастова група. Тази тенденция подтиква преводачите да не правят модификации на превода и да третират текста като предвиден за всякакви възрастови групи.

Идеите на преводачите, отнасящи се до детската литература, често са неизменно свързани с личния образ от детството и изборът между емоционалната разпознаваемост и межкултурното обогатяване е изключително важен тук. Те споделят идеята, че младите читатели/зрителите по-лесно се идентифицират с герои, чиито имена звучат

познато. Когато разпознаваемостта е основната цел, тогава преводачите като цяло адаптират и други културни обекти, като имена на места, храни, мерки, тегло, заглавия на книги и други. Учените посочват идентификацията като основна причина за подобни адаптации. Стефенсен (Стефенсен 2003: 110) и Хагфорс (Хагфорс 2003: 121) също посочват, че преводачите са склонни да адаптират имена с цел да увеличат възможността за припознаване на читателя с героя.

От друга страна, преводачите често запазват чуждите имена и други културни препратки и елементи с цел да изложат младите читатели или зрители на контакт с други култури чрез превода. Изабел Паскуа нарича превода „акт на межкултурно образование“. За нея този вид преводи са част от „една нова межкултурна образователна политика... толкова нужна, за да се превъзмогне враждебността към чуждото, странното... другия“ (Паскуа 2003: 276 – 277). Всъщност Паскуа има предвид концепцията на Венути за „очуждаване“ в контраст с „одомашняване“ (foreignization vs domestication). Според нея (детските) книги могат да запазят само чуждите елементи, когато става въпрос за култура. Финландският учен Ирма Хагфорс гледа на превода като на начин да се превъзможнат културните разлики. „Ако културните препратки си останат с чуждите термини, това може да е начин да се изучават нови култури, епохи и традиции и да подтикнат читателя да разбере още за тях“ (Хагфорс 2003: 125). Съответно тя не вижда смисъл в натурализирането на чуждите думи.

При превода на фентъзи жанра и хумористични истории преводачите поставят фокуса си върху удовлетворението на читателя или зрителя. Тогава често има един по-либерален превод и креативност.

И накрая, естетическата функция също е от основно значение за преводача. Тук трябва да се вземе предвид оригиналният стил и езикът на автора.

Други фактори – която и стратегия или комбинация от такива да избере преводачът, често крайните избори се повлияват от странични фактори.

Съществуват например автори, които държат да имат последната дума при превода на техен текст. Що се отнася до имената на главни герои, изборът на преводача може да е ограничен от авторски права – какъвто е случаят с Хари Потър – или киноверсии и международни търговски продукти, свързани с филма или книгата. А често издателят има крайната дума заедно с редактори и критици.

В заключение, когато се стигне до превод на имена, игри на думи и културни препратки, преводачът е изправен пред редица решения. Очевидно не съществува еднозначен отговор, който да посочи решени-

ето или стратегията, която довежда до най-добрите резултати, защото всяка една литературна творба е уникална. Факторите, които заслужават внимание, включват: основната възрастова група, към която е насочен преводът, и как оригиналният текст и преводният текст са свързани и по какво се различават. Също под внимание е редно да се вземат културни, идеологически и икономически елементи, които експлицитно или имплицитно съществуват в литературните текстове, и съответно трябва да бъдат предадени, реинтерпретирани или изцяло пропуснати в превода. И всеки избор довежда до различен резултат и потенциално добавя или отнема от значението, като следователно повлиява на цялостното послание на текста. Изборът на преводаческа стратегия предполага внимателно обмисляне, анализ и оценка. Следователно важно е да анализираме имената в оригиналния текст, за да установим дали са умишлено избрани от автора, същинското им значение, начини, по които те са свързани с контекста, и по какъв начин техните значения допълват текста. Когато тези точки се вземат под внимание, това би могло да предотврати необмислени преводачески решения и да отрази имената в преводния текст по най-адекватния начин.

ЛИТЕРАТУРА

- Баснет 2007:** Bassnett, S. Culture and Translation. // P. Kuhiwczak & K. Littau (Eds). *A Companion to Translation Studies*. New York: Multilingual Matters, 2007, 32 – 51.
- Ван Коалие 2014:** Van Coillie, J. Character Names in Translation. // J. Van Coillie & W.P. Verschueren (Eds). *Children's Literature in Translation, Challenges and strategies*. New York: Routledge, 2014, 123 – 139.
- Лейти 2012:** Lathey, G. *The Role of Translators in Children's Literature. Invisible Storytellers*. New York: Routledge, 2012.
- Моана 2016:** Moana. // *IMDb*. <https://www.imdb.com/title/tt3521164/trivia?ref_=tt_trv_trv> (11.09.2018)
- Обекти 2018:** Защо една страна има много имена. // *Obekti.bg*. <<https://www.obekti.bg/chovek/zashcho-edna-strana-ima-mnogo-imena>> (11.09.2018).
- Паскуа 2003:** Pascua, I. Translation and Intercultural Education. // *Meta*, 2003, 48 (1 – 2): 276-284.
- Стефенсен 2003:** Steffensen, A. Ø. Two Versions of the Same Narrative – Astrid Lindgren's Mio, min Mio in Swedish and Danish. // *Meta*, 2003, 48 (1 – 2): 104 – 114.
- Хагфорс 2003:** Hagfors, I. The Translation of Culture-Bound elements into Finish in the Post-War Period. // *Meta*, 2003, 48 (1 – 2): 115 – 127.